

ДУ "Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України"
State Institution "Marzheiev Institute for Public Health of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine"

Основні виклики для ДУ "ІГЗ НАМНУ" під час воєнного стану

Ігор Шкробанець
Олена Турос

«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я
ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ»
(XXI МАРЗЄЄВСЬКІ ЧИТАННЯ)

м. Київ, 23 жовтня 2025року

За попередніми оцінками бойові дії в Україні нанесли шкоди довкіллю більше ніж на 63 мільярди доларів США.

У довкілля надходять продукти згорання:

- боєприпасів
- ракетного палива
- викиди паливно-мастильних матеріалів
- інших небезпечних хімічних сполук з подальшим їх включенням до харчових ланцюгів біологічних організмів.

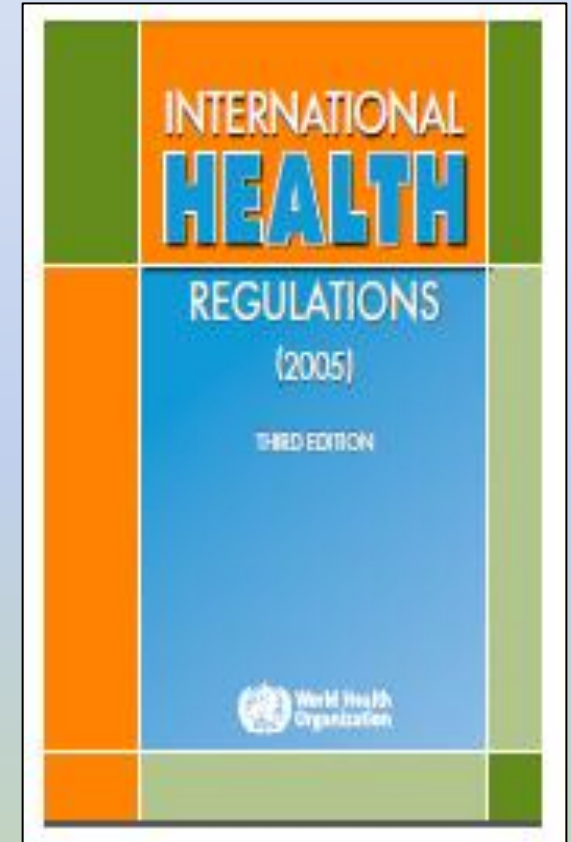
Більшість азотних добрив утворюють вибухонебезпечні речовини, які обумовлюють виникнення парникових газів.

Руйнування каналізаційних насосних станцій призводить до того, що зворотні води з населених пунктів потрапляють у Дніпро без будь-якого очищення.

Фактор, що не є забруднювачем довкілля, проте суттєво впливає на опірність організму і, відповідно, підвищує ризик небезпечного впливу забруднювачів – **хронічний стрес.**

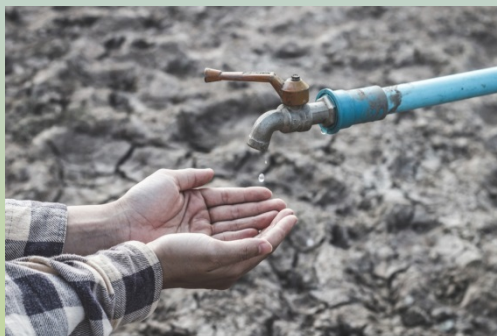
МІЖНАРОДНІ МЕДИКО-САНІТАРНІ ПРАВИЛА (ММСП) - Глобальний інструмент безпеки здоров'я

- Вдосконалення науково- методичної бази щодо НС
- Підготовка фахівців
- Тестування зразків
- Аналіз матеріалів щодо впливу забруднення довкілля та соціальних факторів на здоров'я населення
- Розробка механізмів готовності та реагування

<https://www.who.int/ihr/en/>

- Обґрунтовано доцільність заміни нормативу хлоритів з 0,2 мг/дм³ на 0,7 мг/дм³ та запропоновано подальші шляхи оптимізації діоксидної водопідготовки, що відповідає гарманізації вимог з Європейськими нормативами.
- Розроблено пропозиції Змін до таблиці 1 додатку 2 чинних ДСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (Наказ МОЗ України № 341 від 18.02.2022 р.).
- Підготовлено та враховано пропозиції щодо зміни національних нормативів у питній воді хлоритів та хлоратів на нормативні значення 0,7 мг/дм³.
- Включені до Державних санітарних норм і правил «Показники безпечності та окремі показники якості питної води в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуаціях іншого характеру» (наказ МОЗ України від 22.04.2022 р. № 683 та зареєстровані в Мінюсті України 25.05.2022 р. № 564/37900).
- Підготовлені пропозиції до наказу МОЗ України: Про затвердження Змін до Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною» (наказ МОЗ України від 29.11.2024 р. № 1984).

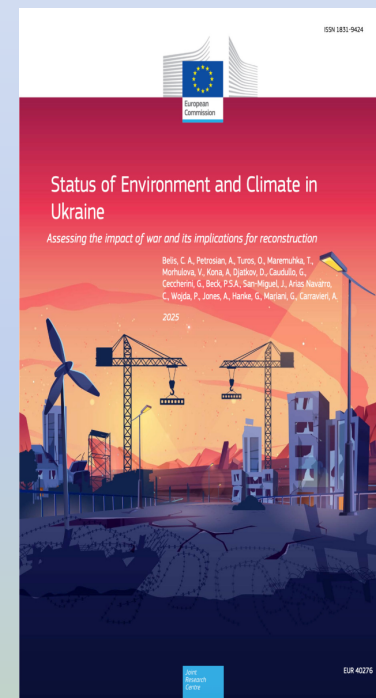
Безпека ґрунтів

- Вперше на підставі проведених натурних досліджень ґрунту в місцях, де відбулися бойові дії, виявлено критичні перевищення ГДК важких металів і канцерогенних сполук при влучанні керованих авіаційних бомб та ракет.
- Встановлено, що забруднення важкими металами може зберігатися протягом років.
- Важкі метали, які є маркерами загального забруднення продовольчого ланцюга харчування населення, суттєво перевищують ГДК у харчових продуктах – показник у 7–10% проб із перевищенням максимально допустимих рівнів є підставою для посиленого моніторингу, заходів із ремедіації забруднених територій та забезпечення відповідності харчових продуктів міжнародним стандартам безпеки.
- Проведені дослідження щодо оцінки небезпеки відходів, що утворюються під впливом бойових дій (обстрілів) з метою безпечного з епідемічної точки зору управління відходами, які утворюються в результаті збройної агресії РФ в Київській області та підготовлені відповідні інформації до територіальних органів виконавчої влади.

Безпека повітря

- Розроблено Методику розрахунку розмірів шкоди, завданої атмосферному повітрю неорганізованими викидами забруднюючих речовин або суміші таких речовин внаслідок бойових дій, надзвичайних ситуацій, небезпечних подій на об'єктах промисловості або інших об'єктах
- Обґрунтовано перелік забруднюючих речовин, що можуть додатково утворюватися в приземному шарі атмосферного повітря під час ведення воєнних дій.
- Проведені дослідження з моделювання забруднення приземного шару атмосфери, оцінки ризику для здоров'я населення тощо.
- Розроблено «Програму охорони довкілля щодо поетапного зниження викидів забруднюючих речовин суб'єктами господарювання м. Запоріжжя», що базувалася на оцінках ризику для здоров'я населення.
- Надано пропозиції до «Програми державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря зони «Тернопільська» на 2022-2025 роки».
- Створено електронну форму бази даних одногородних концентрацій PM_{2,5}, PM₁₀, CO, NO₂, SO₂ за станом атмосферного повітря м. Києва.

Зміни в містобудівному законодавстві

Внаслідок щоденних бомбардувань та обстрілів зруйновано понад **3,5 тисячі** дитячих навчальних закладів (школи, дитячі садочки та яслі), пошкоджено **1455** медичних закладів (**190** зруйновано повністю) та більше **160 тисяч** об'єктів інфраструктури та житлових будинків.

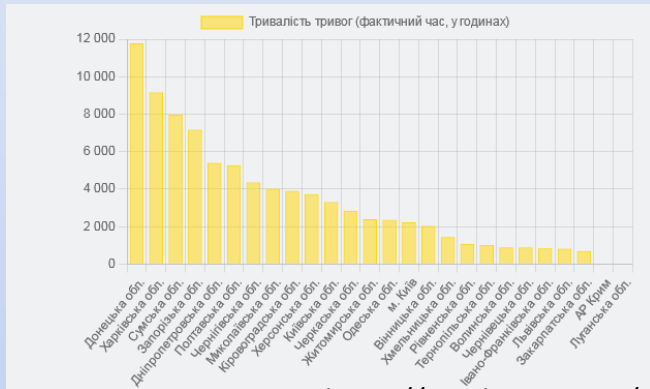
Обґрунтовано та розроблено медико-санітарні вимоги до проєктів Змін до нормативних документів містобудівного законодавства ДБН:

- «Заклади дошкільної освіти»,
- «Заклади освіти»,
- «Заклади охорони здоров'я»,
- «Захисні споруди цивільного захисту»,
- «Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів. ДСП № 173-96».

Розроблено медико-санітарні вимоги «Настанова з проєктування при будівництві приміщень харчоблоків закладів дошкільної та загальної середньої освіти, дитячих закладів оздоровлення та відпочинку відповідно до моделей організації харчування», які впроваджено та затверджено у Кодексі усталеної практики 4:2024.

Радіаційна безпека

Кількість годин повітряних тривог 2022-25

<https://air-alarms.in.ua/>

Перебування населення в бомбосховищах, обумовлює додаткове опромінення радоном.

Наприклад, якщо оцінити наявні данні щодо ЕРОА радону в бомбосховищах Запорізької області (мах значення ЕРОА за даними Костянецького М.І. та інш. склали **137 Бк·м⁻³**) за консервативним сценарієм (**7200** годин повітряних тривог за роки війни), то за цей період населення області отримало додаткову дозу опромінення порядку **2,5 мЗв**, а **для дітей ця доза вдвічі більша - 5 мЗв**.

За даними ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМНУ»

Нормативні документи з радіаційної безпеки

- Державний гігієнічний норматив Санітарний регламент «Основні стандарти безпеки поводження з матеріалами, які вміщують радіонукліди природного походження»
- «Порядок проведення моніторингу радону в Україні та нотифікації про радіаційні ризики» (затверджено наказом МОЗ України від 13.10.2023 р. № 1786, зареєстровано в Мінюсті України від 27.10.2023р. № 1874/40930.)
- «Методика проведення моніторингу радону» (затверджено наказом МОЗ України від 13.10.2023 р. № 1786, зареєстровано в Мінюсті України від 27.10.2023р. № 1875/40931).
- «Визначення та оцінки концентрацій активності радону на робочих місцях» (затверджено НАМН України 12.12.2024 р.)
- Проєкт «Оцінка ефективності протирадонових заходів у будинках» (затверджено Вченою радою ДУ «ІГЗ НАМНУ» 24.12.2024 р.)

Четверта нарада високого рівня Генеральної Асамблеї ООН щодо профілактики НІЗ та боротьби з ними а також щодо покращення показників психічного здоров'я та благополуччя (HLM4)

25 сентября 2025 | Нью-Йорк, США

Неінфекційні захворювання є причиною 1,8 мільйона смертей, яким можна запобігти та щорічно коштують странам Європейського регіону ВООЗ 514 млрд долл.

Процес оцінки впливу на здоров'я НІА (Health impact assessments)

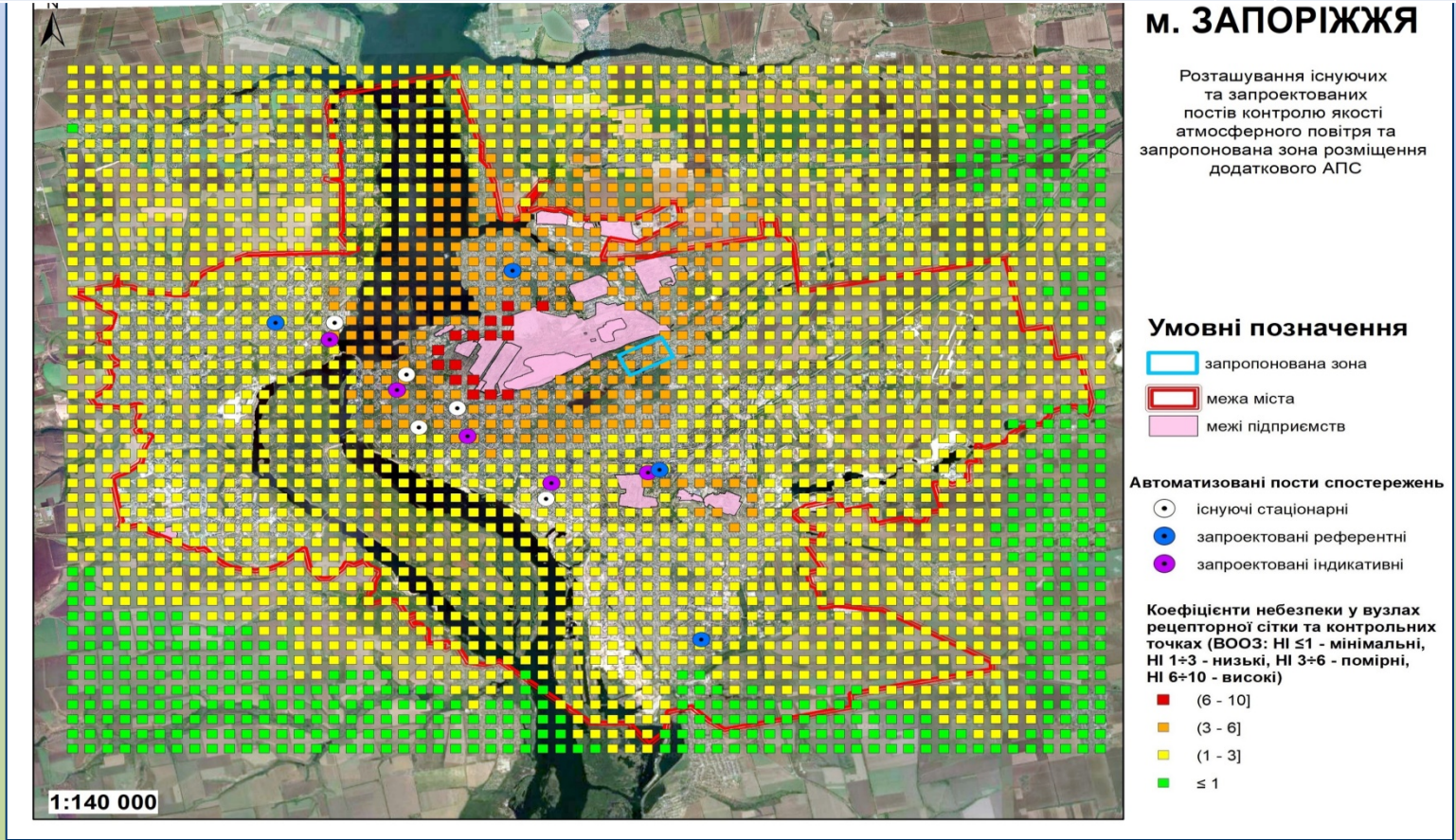
- **Санітарно-захисна зона (СЗЗ)** – територія, що створюється навколо об'єктів, які є джерелами виділення шкідливих речовин, запахів, підвищених рівнів шуму, вібрації, ультразвукових і електромагнітних хвиль, електронних полів, іонізуючих випромінювань тощо, з метою відокремлення таких об'єктів від територій житлової та прирівняної до неї забудови.
- **Розмір (ширина) СЗЗ** залежить від характеру і потужності виробництва, характеристики технологічних процесів, фізико-географічних умов розташування, впливу несприятливих чинників і ризиків для здоров'я людини

Приклад міжсекторального партнерства у межах політичного напрямку «Здоров'я в усіх політиках» ЦКПХ, Гідромет, управління екології, освіти, містобудування та архітектури міських Рад, територіальні громади

Назва етапу	Виконання
Обґрунтування та організація системи моніторингу за вмістом вказаних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі	+

Війна вплинула на життєдіяльність та самопочуття дітей, на організацію освітнього процесу.

- Вивчено вплив різних форм навчання на рухову активність та показники тривожності і депресії у дітей шкільного віку.
- Розроблено методичні рекомендації щодо оздоровчої рухової активності дітей шкільного віку під час карантину та військового стану.
- Встановлено, що поява розладів ментального здоров'я у дітей і підлітків пов'язана з факторами навчання, режиму дня та військовими чинниками. Шанси розвитку посттравматичного синдрому у дітей були вдвічі вищими під дією факторів різного характеру, в порівнянні з дітьми, що проживали на відносно безпечних територіях.
- Проаналізовано вплив соціальних, біологічних і поведінкових детермінант на ментальне здоров'я дітей і молоді.
- Доведено, що шкала RCADS-P-25 є валідним та надійним інструментом для оцінки тривожних і депресивних розладів у дітей та підлітків 8-18 років в українській популяції під час скринінгових досліджень.
- Показано, що застосування психологічних інструментів під час навчального процесу є ефективним засобом профілактики тривожно-депресивних симптомів у школярів.

Сумісно з відділом харчування Університету Гельсінкі, Фінляндія проведено спільні дослідження розвитку та поширеності розладів харчової поведінки дітей в умовах стресу, викликаного війною в Україні.

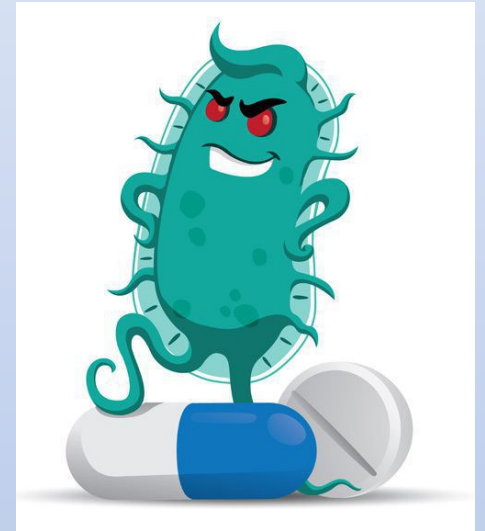
Встановлено, що більшість виявлених порушень харчової поведінки 55 % є короткочасною реакцією на стрес, а тривалі порушення близько 45 % можуть призвести до формування сталих нездорових харчових звичок та порушення здоров'я школярів.

- МР «Гігієнічні рекомендації до навчання та дозвілля дітей шкільного віку в умовах карантину».
- Наукове повідомлення «Розлади харчової поведінки у дітей шкільного віку внаслідок стресу обумовленого війною».

Біобезпека та Біозахист

- Визначення антибіотикорезистентності
- Оцінка специфічної активності, безпечності, якості (ефективності) дезінфекційних засобів та їх випробування на практиці

Продовольча безпека

Розробка рецептур для ЗСУ (Проведено визначення харчової та енергетичної цінності Повсякденного набору сухих продуктів №10 та добового польового набору продуктів № 15, а також проведено фахову експертизу «Збірника технологічних карт приготування страв для військовослужбовців Національної гвардії України», на основі якого здійснюється харчування особового складу).

Наукове обґрунтування складу продуктів та розробка рецептур для відновлення

Участь у програмах Єдине здоров'я

Діяльність на ринку дієтичних добавок супроводжується низкою специфічних ризиків, зокрема:

1. Неналежна якість продукції.

Відсутність дієвого контролю за компонентами, умовами виробництва та зберігання - може призводити до появи небезпечної або неефективної продукції на ринку.

2. Невідповідність маркування.

Неправильна або неповна інформація на етикетках може вводити в оману споживачів і створювати ризик для здоров'я.

3. Регуляторні порушення.

Наявність недобросовісних виробників, які ігнорують стандарти та нормативні акти, що може призвести до випуску неякісної продукції.

4. Небезпека підробок.

На ринку можуть бути присутні підроблені дієтичні добавки, які можуть нести потенційну загрозу для споживачів.

5. Необізнаність споживачів.

Недостатня обізнаність про властивості й можливі побічні ефекти дієтичних добавок призводить до неправильного їх застосування.

Медична культура

Оцінка впливу соціального розмежування під час пандемії на фізичну активність та самопочуття населення – Університет Суррея (Велика Британія)

Розробка програм самооцінки

Формування примату здоров'я та усвідомлення самостійної підтримки фізичного та психічного здоров'я

Проведення круглих столів, просування в соцмережах питань щодо медичної культури

Посилення лабораторних можливостей та виховання лідерів

Асоціація лабораторій громадського здоров'я (APHL) в партнерстві з ЦГЗ та за підтримки CDC США впроваджують в Україні проєкт технічної допомоги “Партнерства з питань глобальної медичної безпеки: розширення та покращення стратегій а також систем лабораторій громадського здоров'я” з метою впровадження в Україні Всесвітньої програми лабораторного лідерства GLLP (Global Laboratory Leadership program).

Переваги підходу «Єдине здоров'я»:

- багатогалузева співпраця
- раннє виявлення та попередження про можливі епідемії ще до першого випадку захворювання людини (наприклад, за допомогою дозорної системи у довкіллі чи серед тварин)
- поліпшення діагностики та звітування завдяки взаємодії лабораторій з питань охорони здоров'я людини та тварин
- більш повне розуміння ситуації з захворюванням зі спільною оцінкою ризику .

ФАХІВЦІ ІНСТИТУТУ

- активно залучені до всіх робочих груп щодо Планів по відновленню України, які створюються під егідою Президента України;
- Співпрацюють з WHO, JRC of EU входять до складу комісій РНБО (біобезпека та екологічна безпека);
- співпрацюють з органами виконавчої влади (МОЗ, МВС, Міндовкілля, Міноборони, Мінрегіонбудом та інш.).

Інститут брав участь у підготовці **14** документів для Верховної Ради, Кабінету Міністрів, РНБО, СБУ, МО, МОЗ, НАМН України, обласних та міських держадміністрацій та інших міністерств і відомств.

ПЕРСПЕКТИВИ

- Розширення міжсекторальної взаємодії зі стейкхолдерами щодо використання міжнародних підходів «Єдине здоров'я» та «Здоров'я в усіх політиках» при вирішенні питань профілактики негативного впливу чинників довкілля на здоров'я населення і надзвичайних ситуацій, які виникають внаслідок воєнних дій.
- З урахуванням національного контексту, регіональних пріоритетів та наявних ресурсів актуалізація інформації щодо виконання Плану дій щодо боротьби з неінфекційною захворюваністю із урахуванням особливостей воєнного періоду.
- Створення наукових засад до гармонізації методичних підходів проведення оцінки впливу на здоров'я (Health impact) до міжнародних вимог.
- Виконання референтних досліджень щодо стану забруднення навколишнього середовища в сельбищних зонах деокупованих територій.
- Участь у розбудові інформаційних систем щодо стану здоров'я (eHealth) екологічного моніторингу.

Дякую за увагу!

ДУ «Інститут громадського здоров'я
ім. О.М. Марзєєва НАМНУ»
Україна, 02094, м. Київ,
вул. Гетьмана Павла Полуботка, 50

тел. 044 292 06 29, факс 044 513 15 28, e-mail: IPH_office@ukr.net